

mag. Marko Štepec, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Cerje 20. 3. 2011

Spoštovani g. župan, cenjeni gostje, gospe in gospodje
vse skupaj vas lepo pozdravljam in vam želim prijeten dan

V veliko čast mi je, da lahko povem nekaj besed ob visoki obletnici ustanovitve prve slovenske gorske enote (110 obletnice ustanovitve, 100 obletnice preoblikovanja v gorsko enoto). Včeraj smo v Ljubljani prisostvovali pomembnemu dogodku odkritja prve spominske plošče na polkovni, domobranski vojašnici v Ljubljani. Danes smo v bližini Gorice, kjer je bil v goriški kasarni (nadvojvode Reinerja) pred vojno nameščen drugi bataljon polka s svojimi štirimi stotnijami z nalogo obrambe mejnega območja v zgornjem Posočju. V okolici te prelepe razgledne planote lahko prepoznamo nekatere lokacije kjer so (malce pozneje) v času prve svetovne vojne potekali najtrši boji in kjer je slovenski gorski polk (katerega obletnice se danes spominjamo), ob velikih žrtvah izpolnjeval svoje obrambno poslanstvo.

S splošno mobilizacijo je vojna l. 1914 grobo posegla v življenje Slovencev - tudi 27. domobranski pehotni polk je kot del 3. korpusa avstro-ogrske armade odšel sredi avgusta iz ljubljanske železniške postaje na vzhodno bojišče: *»Proti severu so sopihali prenapolnjeni vlaki ovenčani fantov in mož. Peljali so se prek ogrske dežele. Vso pot so jih pozdravljale pisane množice ljudstva, trosile jim daril v preobilju in jim želele vse sreče in slave«...«Vlaki so obstali v Stryju (Striju) v vzhodni Galiciji in in se tam prvič srečal z vso grozo vojne. Vojska je nadaljevala pot z neskončnimi marši proti svojim položajem proti vzhodni - avstro-ogrsko- ruski meji monarhije, ki jo je ruska vojska že prestopila. Od dnevnih in nočnih maršev izčrpani vojaki so 26. avgusta prekoračili reko Zloto lipo in se brez zaklonov znašli v peklenskem ognju ofenzive ruskega topništva in pehote. Ob hudih izgubah je bil 27. domobranski pešpolk, skupaj z ostalimi*

slovenskimi enotami avstro-ogrske voske, prisiljen v dolgotrajni umik na obrobja Karpatov. *»Padalo je vse navzkriž, zvijalo se v krvi, ječalo, se skrivalo in bežalo Gališke poljane so zakrvavele ...tako vojne si nismo predstavljali...«* se je v svojih slavnih spominih iz leta 1922 prvega srečanja z vojno spominjal Ivan Matičič in take vojne si pravzaprav ni predstavljal nihče. Bila je presenečenje za celotno generacijo, ki je verjela v prihodnost, človečnost in napredek, a strmoglavila v blato strelskih jarkov. Na vzhodnem (takrat so ga sodobniki in časopisi imenovali severno bojišče) se je polk boril pri Grodeku, Przemyslu, pri prelazu Dukla v Karpatih. Žrtve so mu povzročale tudi hude zimske razmere. Maja 1915 je nemško avstro-ogrska ofenziva pri Gorlicah, pregnala rusko vojsko iz zahodne Galicije. A (kar je bilo za Slovence posebej pomembno) se je v istem mesecu z italijanskim napadom na Avstro-ogrsko začela vojna tudi na zahodnem robu slovenskega ozemlja. Skupaj s pohodnimi bataljoni drugih slovenskih enot je 27 domobranski pehotni polk avgusta 1915 prišel na bojišče ob reki Soči, v Rabelj, na Bovško, v Krnsko pogorje, na planino Duplje, Lemež, Rombon, kjer je neposredno branil svojo ožjo domovino.

Z enotami 3. korpusa je odšel na južno tirolsko in se v veliki avstro-ogrski ofenzivi boril na asiaški planoti.

Tam se je ofenziva po začetnih avstro-ogrskih uspehih ustavila zaradi ruskega preboja fronte na vzhodnem bojišču in vojaki 27. domobranskega polka so bili ponovno poslani na vzhodno bojišče.

Oktobra 1916 se je vrnil k reki Soči na kraško bojišče (Hudi Log, Fajtji hrib ...) in imel izjemno hude izgube. Maja 1917 se je enota preimenovala v 2. gorski strelski polk. V 11. do takrat največji italijanski ofenzivi, je avstro-ogrska obramba doživljala največjo krizo in grozil je njen zlom.

Škabrijel, oziroma Sveti Gabrijel postal ključno točka obrambe, ki so jo za ceno velikanskih izgub obranili prav vojaki 2. gorskega strelskega polka. *«Na vrh Svetega Gabrijela je bil pogan 2. gorski polk, pahnjen v žrelo nenasitne vojne zveri. Tam je umiral šest dni in šest noči ...»* lahko beremo v zapisih.

Legendarna slava o neusmiljenih bojih in trdovratnih branilcih Svetega Gabrijela je prišla celo v roman Ernesta Hemingwaya, ki ni vedel nič o Slovencih in ni bil nikdar v Posočju, a je ob reki Piavi poslušal zgodbe iz soškega bojišča o *»trdovratnih branilci Sv. Gabrijela, ki se borijo za neznatni vrh, ki brani dostop v zaledje in ga italijanska vojska nikakor ni uspela zasesti.«* Po uspešnem preboju bojne črte oktobra 1917, se je polk za umikajočo se italijansko vojsko premaknil na frontno črto ob reki Piavi, kjer se je sredi junija 1918 začela zadnja, neuspešna avstro-ogrška ofenziva v kateri je imel velike izgube.

To je bil čas, ko so bili prehrambene možnosti avstroogrske in ostalih v vojno vključenih držav izčrpane. V zaledju in vojaških enotah je raslo nezadovoljstvo – do uporov je prihajalo v nadomestnih bataljonih slovenskih polkov in tik pred koncem vojne v Codroipu in vasici Jutica (Iutezza), ko so gorski polk poslali na fronto, so se vojaki uprli in odšli proti domu. V Gorici, jih je slovenska množica navdušeno pozdravila a so jo po prihodu italijanske vojske morali zapustiti: *»Naš polk je zapuščal Gorico a ljudstvo je jokalo. Pred Ajdovščino je obtičal v blatu in dežju in ni mogel dalje, ker je bila vsa cesta zatrpana s trenom«.* V Ljubljano je prispel 13. novembra in postal osnova poznejšemu planinskemu polku nove države. Številni vojaki so odšli med prostovoljce v bojih za severno mejo.

Po letu 1918 in razpadu Avstro-ogrske, je bila ena od posledic vojne in razpada monarhije tudi pozaba slovenske vojne izkušnje. Avstro-ogrška vojska je v javni zavesti postala tuja, ne/naša, osovražena ječa narodov – žrtve so postali nekateri spomeniki, simboli osovražene monarhije, ki so bili poškodovani in odstranjeni iz parkov in ulic. Celotno odnose do soške fronte je bil dolga leta v senci drugih domnevno pomembnejših tem, odrinjen na rob javnega spomina, čeprav je poveljna rapalska meja ločila prek 300.000 Slovencev od matičnega naroda.

Slovenski vojaški spomin je vzbujal nemalo nelagodja, kam ga pravzaprav umestiti v šolskih učbenikih Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev Kljub temu, da so bili v obdobju med obema vojnama postavljeni številni spomeniki in obeležja v spomin padlim vojakom, so v resnici le redki prisluhnili množici vojnih veteranov, in številnim invalidom, ki so se po koncu vojne vračali iz bojišč in ujetništva. Koga so zanimale njihove zgodbe? Koga je zanimal večkrat odlikovani Maks Peterlin, pa čeprav je po vojni stal na čelu telovadnih vrst, in drugi?

V javnosti je bilo vse manj samoumevno, da so bili nekateri polki povsem slovenski (poleg 2. gorskega strelskega polka še kranjski 17. , 87. celjski ali v manjšem številu 26. strelski, 7. koroški ...) in da so se v avstro-ogrski uniformi slovenski vojaki borili za svoje domove. To je imelo posledice tudi pri odnosu do dediščine: za razliko od mnogih držav, ki so takoj po končani vojni zbirale in ustvarjale bogate fonde muzejskega, filmskega, fotografskega in arhivskega gradivo - iz katerih so potem nastajali veliki in znani muzeja, pri nas dolgo ni bilo institucionaliziranega sistematičnega zbiranja in s tem povezanega odnosa do kulturno-zgodovinske dediščine vojne. To se je na srečo začelo spreminjati zadnji dve desetletji in pol, ko so se ob številnih ljubiteljih in zasebnih zbiralcih začele s prvo svetovno vojno ukvarjati tudi znanstvene in muzejske ustanove. Danes smo lahko izjemno veseli, ker redno izhaja spominska, znanstvena in strokovna literatura in zanimanje za prvo svetovno vojno še vedno ne poneha.

Ko govorimo o zgodovini polka, govorimo o približno 25.000 slovenskih vojaki, ki so se v času vojne zvrstili pod njegovo zastavo in njihovih usodah. Številni padli počivajo na poljanah in vojaških pokopališčih od Galicije do Piave. Popolnih in povsem natančnih podatkov o njegovih izgubah v času vojne morije še vedno nimamo.

Najlepša hvala.